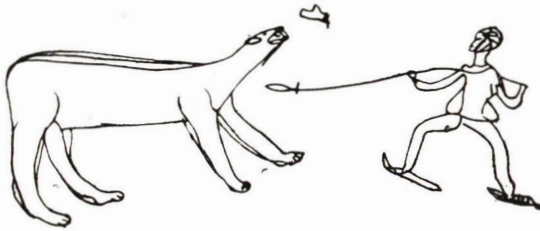

Jorma Leppäaho:

HIUKAN HEITTOKEIHÄÄSTÄ JA PEITSITAKTIIKAN SYNNYSTÄ.

Keihäs on ase, jota on voitu käyttää monellakin tavoin. Tarkkaa ja lujaa kättä vaadittiin, jotta moniaan sylen päästä singottu *heittokeihäs* osuisi kohteeseensa, oli sitten sinkoojana jalka- tai ratsumies. Keihään synty on kaukana paleoliittisessa kivikaudessa. Sen ensimmäisiä käyttötapoja emme tunne, mutta selväähän on, että heittämisen on täytynyt olla yhden vanhimmista. Eksoottisten kansain käyttämiin heittopuihin ja sensemmoisiin apuneuvoihin keihästä singottaessa en tässä yhteydessä puutu. Erikoista keihäänheitolle on, että se tapahtuu aina y l i o l a n.

Siten voitaisiin heittokeihäiden suureen ryhmään lukea myös tapaukset, jolloin asetta on käsitelty siten, että vasemman käden peukalo ja etusormi muodostavat ”ohjaushaarukan” ja oikea käsi varren perästä kiinnipitäen survaisee keihään kohti lähellä olevaa kohdetta. Tämä tapa näyttää olleen erikoisen suosittu suurriistan metsästyksessä (Kuva 1). Todellisiin sodan toimiin se ei ole kelvannut, aseellisen miehen kun on sentään ollut helppoa lyödä sivuun tuontapaisessa asennossa oleva keihäs. Aseettoman tai vastustuskyvyttömäksi joutuneen ihmisen surmaami-

Kuva 1. Jääkarhua keihästävä tshukshi. Alkuasukastaiteilija Roshilen piirros. S. Päl sin mukaan.
 A tshukshi attacking a polar bear with a lance. A drawing of the native artist Roshile. After S. Päl si.

seen tapa on hyvin soveltunut. Omituista kyllä Nils E. Hellsten ei teoksessa "Nordisk Kulur, Vapen" s. 180 tunne tämäntapaista keihäänkäsitelyä.

Lähitaistelussa käytettiin keihästä myös siten, että se kohotettiin olan yli tavanmukaiseen heittoasentoon ja singottiin eli paremminkin sanoen iskettiin vain parin metrin päässä tai ehkäpä vieläkin lähempänä olevaan viholliseen. Keihäiden "syökseminen" suomalaisissa muinaisrunoissa saattaa tarkoittaa juuri tämäntapaista keihäänkäsitelyä.

Syöksi miestä syömen kautti,
 Kautti kainaloon vasemen.

(I. 1. 95.)

Syöksi miestä syänalahan
 Vasemesta kainalosta,
 Olkapäästä oikiasta.

(VII 2.946, 942.)

Muinaissuomalaisilla oli voimankoetuksena ja urheilulajina keihään "syökseminen" niin syvään maahan kuin mahdollista. Vanhat runot kertovat tämän, tosin liioitellen, aivan selvästi.

Sylen syöksi keihäsvartta,
Niittyyn nimettömään,
Maahan räikenettömään.

(XII. 2, 6837.)

Sylin syöksin keihäsvartta
Talviseen tantereen.

(VII. 5, 3484.)

tai

Peltoon perättömään,
Maahan aukerettomaan.

(VII. 3, 45.)

tai

Mantuun kariperään,
Maahan mättäättömään.

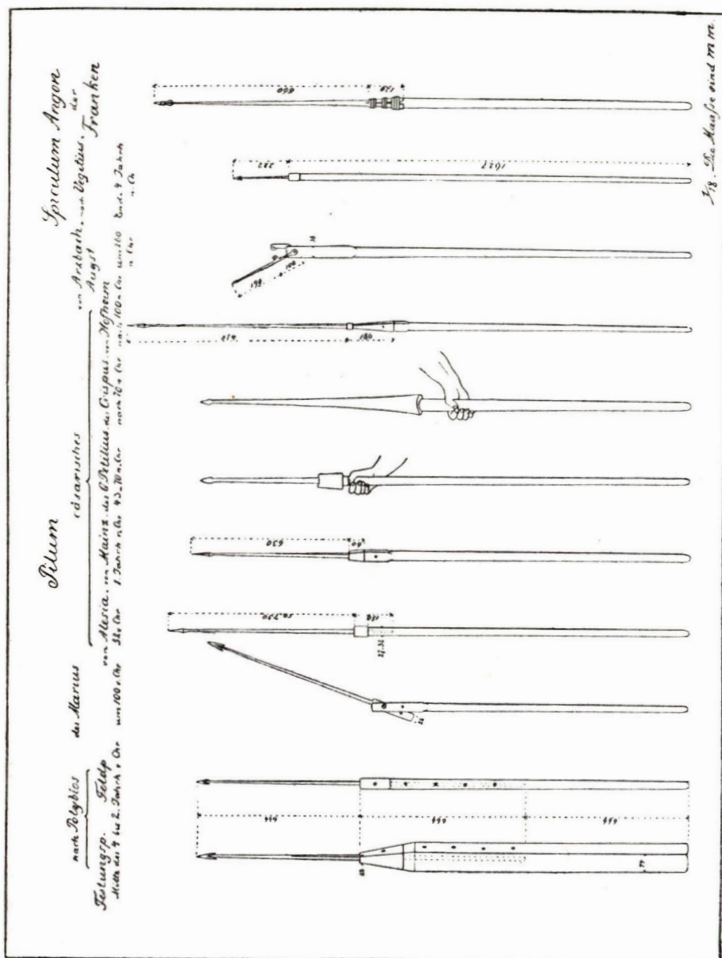
(VII. 3, 41.)

Ja vielä lopuksi koko mahtaileva runon katkelma

Olin mieki miessä ennen,
Uroa arvaeltaessa,
Sylen syöksin keihäsvartta
Peltohon alaperähän,
Maahan mättähättömähän.
Käänsin mä käessä miekan
Niinkuin kevyt haavan lehti,
Eli leppänen palikka.

(VII. 2, 2718.)

Luulisin kuvauksen tarkoittavan aivan lähelle maata kohti tapahtunutta heittoa. Keihään mahdollisimman suuri maahan tunkeutuminen oli tavoitteena. Mitään tyhjän-

Kuva 2. Roomalaiset pilum- ja spiculumkeihäät ja frankkilainen angore. O. Dahmin mukaan.
 The Roman pilum and spiculum javelins and the Frankish angore.
 After O. Dahm.

päiväistä leikkiä ei tuo silloin ollut. Tosi paikan tullen voimamiehen kädestä salamana välähtävää keihästä oli useinkin enää mahdotonta ehtiä väistää tai lyödä kilvellä sivuun. Kaikki puhkova teräs lävisti kilven ja panssari-varusteet ja teki tehtävänsä.

Komeita ovat nuo tuhatvuotiset kuvaukset esi-isämme heittokeihäiden käytöstä. Muinaiset kreikkalaiset olivat taitavia keihäsmiehiä hekin. Jalo Ilias kertoo:

”Keihon kärjekkään takaraivon alle hän iski:
Kielen halkoen hampahien kautt’ ulkovi vaski.”

”Oikeahan pakaraan, läpi lonkan tunkihe keiho.
Työntyi rakkohon, taas nivusluun alt’ ilmeni.”

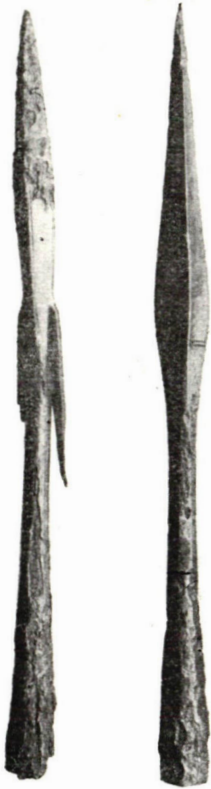
”Jumalainen Akhilleus iski päähän keihäällään
ja se halkesi kahtia aivan.”¹⁾

Heittokeihään historiaa ei voi tällaisessa pienessä kirjoitelmassa ruveta edes suurin piirteinkään hahmoittelemaan. Vain pariin seikkaan kajoan vielä.

Roomalaiset olivat heittokeihään suuria ystäviä. Maailman vallan alkaessa kehittyä syntyi vähitellen kuulu roomalainen *pilum*-taktiikka, jossa heittokeihäiden massa-vaikutus oli kehitetty äärimmilleen. Pilum-keihäs oli eriaikaisissa muodoissaan (Kuva 2.) ruma ja kömpelönäköinen ase, mutta silloisissa oloissa sotilaallisesti erittäin tarkoituksen mukainen. Rooman legiionasotilaat heittivät ”yhteislaukauksin” sen rivi riviltä vihollisten sekaan ennenkuin kävivät *gladius*miekkoineen ratkaisevaan käsikähmään. Raskas pilum puhkoi helposti kilven ja saattoi vieläpä naulita sen omaan kantajaansa kiinni. Taktiikan pää-

tavoitteena oli juuri vastustajan kilpien taisteluelvottomaksi tekeminen. Raskas varsi painoi kilven alas, kärjen muoto oli sellainen, että sitä oli melko vaikeata irroittaa puhkaistusta kilvestä. Pitkä ja hoikka teräosa oli kärkeä lukuunottamatta pehmeää meltoa, joten se osuman jälkeen saattoi kääntyä mielinmäärin mutkille. Irroittamista haittaamaan saatettiin rautaisen terä- ja puisen varsiosan liitoskohta järjestää helposti sarantuvaksi (Kuva 2, pilum kolmas vasemmalta ja oikealta). Edullista oli tietenkin, jos roomalaiset saattoivat maastossa asettua vihollista korkeampiin aseisiin. Oikealla hetkellä annetut ”pilumiskut” lienevät useinkin ratkaisseet jo heti taistelun alkuvaiheessa sen roomalaisille suotuisan kulun. Linnoitusten ja muiden varustettujen paikkain puolustuksessa käytetty pilum oli varsin järeä (Kuva 2, äärimmäinen vasemmalta.) Tarkoituksena oli puhkoa rynnäkkökatokset ja sen semmoiset suojalaitteet. Rooman vallan loppuaikoina sotilaallisen mahdin heiketessä heikkenemistään peloittava pilumkin näyttää muuttuneen varsin vähätehoiseksi ”*spiculumiksi*” eli suomeksi käännettynä ”pikku piikiksi”. (Kuva 2, toinen oikealta). Spiculum on todella surkean näköinen, kun vertaa sitä frankkien mahtavaan *angoon* (Kuva 2, äärimmäinen oikealta).²⁾ Tämä Klodovigin ja nuorempi-aikaisten merovinkien käyttämä kansallisase on muotonsa puolesta selvä roomalaisen pilumin jälkieläanne. Kronikoiden kertomukset sen käyttötavoista todistavat myös selvää pilumtaktiikan vaikutusta.³⁾

Tanskan kuuluisissa 300—400 lukujen suolöydöissä on pitkiä, hoikkakaulaisia väkäreihäitä, jotka luultavasti on katsottava pilumien vaikutuksen alaisena syntyneiksi.⁴⁾ Pilum-kärjet näyttävät olevan myös oheenkuvatuissa kah-

Kuva 3. Kaksi keihäänkärkeä Muurlain Äijälästä, Varsinais-Suomesta. 400-luvun loppua.

Koko 2/5.

Two javelin blades from Muurlain Äijälä, Finland Proper. The end of the 400's. Size 2/5.

nessa suomalaisessa keihäänkärjessä (Kuva 3), jotka tosin ovat varsin lyhytkaulaisia kappaleita. Tämä suhteellisen harvinainen ryhmä ajoittuu 400-luvun lopulle. Tärkeintä on kuitenkin, että merovinkiaikana meillä (n. 550—800) pilumin ja angon kaltainen ase oli erittäin yleinen päinvastoin kuin esim. Skandinavian puolella (Kuva 4). Suomalaiset angot ovat vastaavia frankkilaisia aseita hennommat, joitakin poikkeuksia lukuunottamatta. Frankkilaiden kappaleiden varren luja rauditus vahvoin siderenkain on puuttunut kokonaan meikäläisistä. Kuten roomalainen pilum rapeutui ennen käytöstä häviämistään varsin mitättömän kokoiseksi, niin kävi myöskin suomalaisen angon (Kuva 4, äärimmäinen oikealla). Luultavaa on, että aseiden erilaisuudesta huolimatta, suomalainen ango on syntynyt frankkilaisen vaikutuksen alaisena. Lisäksi sen täytynee olla kulttuurilainaa suoraan kontinentilta ohi Skandinavian.⁵⁾ Ruotsista Upplannin Vendelistä on löydetty ruhtinaallisen komeastivarustettuja hautoja. Erään loistokypärin koristelevyyden on kuvattu kaksi ango-taistelijaa (Kuva 5). Aivan mahdollisuuksien ulkopuolella ei ole, että levyyn on kuvattu suomalaisia sotureita. Olkoon miten

Kuva 5. Ango-taisteli-joita erään Ruotsin Vendelin ruhtinas-haudan kypärin koristeena.

Ango-warrioris as a decoration of a helmet on a Swedish Vendelin grand ducal tomb.

Kuva 4. Suomalaisia angoja. Vas. vanhin n. vuoden 500 viheilta (Uskela, Isokylä, Varsinais-Suomi). Kesk. kaksi 600-luvulta (Köyliö ja Kokemäki, Satakunta). Oik. 700-lukua Vehmaa, Huolila, V-Suomi). Koot 3/13, 1/8 ja vain 1/5.

Finnish angos. At the left the oldest one from about the year 500 (Uskela, Isokylä, Finland Proper). In the center two from the 600's (Köyliö and Kokemäki, Satakunta). On the right from the 700's (Vehmaa, Huolila, Finland Proper). Sizes 3/13, 1/8 and only 1/5.

tahansa, kuvasta saa jokatapauksessa hyvän käsityksen kuinka angoilla on taisteltu. Kilvestä riippuva ango oli varsin vaarallinen, sillä vastustaja saattoi helposti astua

varren päälle ja painaa kilven alas, niin että todellisin lähitaisteluasein, miekoin ja väkipuukoin oli helpompaa ratkaista ottelu. Näin nimenomaan kertovat frankkien vanhat kronikat taistelun tapahtuneen.

Sakari Pälsi on tehnyt hauskan havainnon, että suurin osa rautakautisista keihäänkärjistä täytyy olla heittokeihäistä lähtöisin.⁶⁾ Niiden varsiputket, kun ovat läpimitaltaan vain 19—22—25 mm. Jälkimäinen luku on jo keskiajan rajamailta, jolloin vanha heittokeihäs jo oli häviämässä. Parinkymmenen mm:n paksuinen varsi ei kertakaikkiaan kelvannut muuhun kuin heittoon ja iskuun. Vääntöliikkeet olivat siltä kielletyt. Kaksin käsin ei karhun tai vihollisen kimppuun sellaisilla aseilla käyty. Varsi siinä olisi helposti katkennut, vaikka sekin olisi ollut keihäspuista jalointa, saarena. Metsästys tähäntapaan lienee ollut muinaisaikana harvinaista. Jalo heittokeihäs muuttui myöhemmin kömpelöksi, piikkipäiseksi "aisaksi" (Kuva 6), jota ei enää voitu kevyesti käsitellä, niinkuin vanhaa heittoasetta. Vain poikkeustapauksessa rautakautisen keihäsmateriaalin joukossa on niin vankkavartisia (25—30 mm) kappaleita, että pistäminen tällä tavoin kaksin-

Kuva 6. Suomalainen rappeutunut karhukeihäs 1700-luvulta Suomen Kansallismuseossa.

Deteriorated Finnish bearspear the 1700's. The National Museum of Finland.

käsin nykyajan pistintaistelun tyyliin on ylipäänsä saattanut olla mahdollista. Nils Hellsten on muinaisten *lagvåpn*, *skotvåpn* nimitysten nojalla jakanut keihäät kahteen eri ryhmään: työntö- ja heittokeihäisiin. Pidän pakostakin jakoa väkinäisenä. Sama keihäs on taistelussa kulloinkin esiintyvien tilanteiden mukaan joutunut olemaan milloin heitto-, milloin isku- tai työntöaseenakin. Aivan ohutvartinen keihäs vain ei kuten sanottu ole kestänyt rajuja kaksinkäsin vääntöjä. Toisaalta taas kyllä paksumpivartinen (30 mm:n vaiheilla ja ylikin oleva) keihäs on lujakätiseltä mieheltä singonnut moniaita metrejä sekin.

Luja työntö kaksinkäsin keihään varresta kiinnipitäen alempana olevaan saaliiseen tai viholliseen on ollut yksi keihään käyttötapoja. Tämä edellyttää tietenkin lujaa vartta. Samanlainen isku on tietenkin voitu suorittaa myös ylempänä olevaan kohteeseen.

Nils Hellsten esittää vielä, että jalkamies on suorittanut jonkinmoisia työntöpistoja keihäällä, jonka varsi on ollut puristettu kainaloon. Toisinsanoen asetta on käsitelty kuin ratsumiehen peitseä. Tämäntapaisia kuvia onkin joissakin nuoremman keskiajan kirjamaalauksissa. Luulisin kuitenkin, että kuvat saattavat olla myös taistelutapoja käytännössä vähäntuntevain taiteilijain, munkkien ja nunnien erehdyksiä. Ne ovat lisäksi yksinkertaisesti saattaneet syntyä juuri tuon ajan ritarien peitsitaktiikan vaikutuksesta. Oli miten oli, jalkamiehen taistelu keihäs kainaloon puristettuna on kertakaikkiaan ollut avutonta.

Siirtykäämme sitten tarkastelemaan ratsumiesten keihäänkäyttöä. Vanhimmissa ratsusotilaiden esityksissä⁷⁾ keihään heittäminen tai sillä iskeminen ovat varsinaiset taistelutavat, vanhemmat kuin miekalla sivaltaaminen. Nämä säilyivät Euroopassa aina 1100-luvun puolelle asti,

Kuva 7. Ratsumiesten taistelu. Leidenin Yliopiston ns. Makkabealaiskirja n. vuodelta 925.
Battle of cavalry men. The so-called Maccabean book in the University of Leiden from the year ca 925.

jolloin peitsitaktiikka ne vähitellen poisti käytännöstä. Leidenin yliopiston kirjastossa säilytetty Makkabealaiskirja (n. vuodelta 925) on loistoesimerkki näistä ratsusotilaiden vanhakantaisista taistelutavoista. (Kuva 7.) *Peitsitaktikalla* ymmärrämme sitä, että ratsumies puristaen kainalossaan pitkää ja vankkaa keihästä nelistää vihollista kohti yrittäen peitsellään hevosensa nopeuden avulla lävistää hänet tai ainakin saada suistumaan satulasta. Mitä kovemmin hevonen nelistää sitä suurempi on peitsen lävistysvoima. Kun muutaman kymmenen, tai satakin raskasvarusteista ratsumiestä ja ritaria aukeassa maastossa kävi jalkaväki-osaston kimppuun, muodostivat he täyttäneliä syöksyen ja

peitset tanassa sellaisen "panssarnyrkin", jonka torjuminen ei ollut leikinasia. Lujasti panssaroitu ritari tuli siis merkitsemään ainakin jossain mielessä samaa kuin panssarivaunu nykyään avomaastossa.

Taktiikan alkujuuret ovat vielä selvittämättä. Saksalainen Julius Schwietering on tutkinut tätä kysymystä 1100-luvun ritarirunouden pohjalta.⁸⁾ Hän toteaa muun muassa, että Rolandin laulussa, joka lienee seipitetty n. vuoden 1130 vaiheilla, esiintyy selvästi vielä heittokeihäs

di haiden ilten dar:
sie wurfen in mit spiezen,
fur toten si in liezen — —

(Rolandslied 231, 4.)

da di gotes herten
mit den spieze orten
scharfen unt wachsen
wurfen sie von den rossen — —

(Rolandslied 151, 1.)

Termillä "uf zucken" näytään tarkoitettavan selvästi myös keihään kohoittamista ylös olan taa heitto- tai iskuasentoon. Rolandin laulussa esiintyy myös "sper neigen". Se tarkoittaa silloin selvästi keihään laskemista heittoasennosta lepoon. Veldeken kuulussa Eneide runoelmassa, joka on n. 1170-luvulla peitsen laskeminen esiintyy kokonaan toisessa merkityksessä tarkoittaen sen tanaan laskemista ennen kuin uroot karauttivat ratsuillaan yhteen

sin ros her mit den sporen nam,
beide sie genanden,
ze samene sie geranden,
ir deweder wolde wenken,
diu sper liezens senken.

— — —

*Kuva 8. Peitsimiehiä (?) Bayeuxin verhosta.
Men with lances (?) from the Bayeux tapestry.*

mit grimmigeme zorne
Turnus Eneam stach . . .

(Eneide 324, 38.)

Hiukan nuoremassa runoudessa esiintyy jo tyypilliset peitsitermit "undern arm slahen" ja "under die üehsen slahen", keihään "lyöminen", puristaminen kainaloon ennen yhteenottoa.

zû ênandir was ir ger,
zu samene neigtin sie ir sper
under die arme sie si slûgen,
die ros sie zu samen trûgen

— — —

dorch die schilde sie sich stâchin — — —

(Tristan 85, 3.)

Bayeuxin verhon taistelijoista on yhdellä jo keihäs kainalossa peitsimiesten tapaan. Voi olla, kuten Schwieterring arvelee, että kuva esittää hyökkäystä ylämäkeen.

*Kuva 9. Peitsimiehiä Donna Sancha Jacan hautamonumentistä
n. 1100.
Men with lances on the tombstone of Donna Sancha Jaca ca 1100.*

koska puolustajat on asetettu ikäänkuin ylemmäksi. Paul Post puolestaan pitää sitä todellisena peitsitaktiikan esityksenä.⁹⁾ Bayeuxin verhossa on myös kolme soturia, jotka nelistävät pitkät keihäät kainalossa (Kuva 8). En arvelisi, kuten Post, niitä peitsimiesten kuviksi, sillä taistelijat näyttävät olevan kokonaisesityksestä päätellen vielä matkamarssilla. Verhon monissa marssikuvissa ratsumiehet näyttävät pitelevän keihäitään, kuten luonnollista onkin, miten vain. Verho, joka kuten tunnettua, kuvailee Vilhelm Valloittajan maihinnousua Englantiin v. 1066 moneen siihen liittyvine tapauksineen, ajoitetaan useimpien tutkijain mukaan viimeistään v. 1077 tehdyksi. Post on löytänyt n. vuoden 1100:n vaiheilta olevan kivisen korkokuvan, jota hän pitää toistaiseksi vanhimpana täysin kehittyneen peitsitaktiikan esityksenä (Kuva 9). Veistokuva kuuluu n. vuoden 1100:n vaiheilla kuolleen Aragonian kuninkaan Ramiros I:n tyttären Donna Sancha Jacan hautamonumenttiin. Se on Pyreneitten Espanjan puoleisella

Kuva 10. Peitsimies Saint-Severin luostarin apokalyptisessä käsi kirjoituksessa (1028—1072).
 A lancer in the apocalyptic manuscript of the Saint-Severus cloister (1028—1072).

Kuva 11. Sassanidilainen peitsitaistelukuva 200-luvun lopulta.

Sarren mukaan.

A picture of a battle with lances among the Sassanidae from the end of the 200's. After Sarre.

rinteellä olevassa Santa Cruz de la Seroksen luostarissa. Veistos on barbaarisen alkeellinen ja kaiken lisäksi vielä huonosti säilynyt. Oikeanpuoleisen soturin keihäs on mielestäni kuitenkin siksi korkealla, että pitäisin sitä melkein heitto- eli iskuasentoon kohoitettuna. Ellei sitten aseiden korkealle sijoittaminen ole johtunut vain taiteilijan kömpelyydestä. Vasen soturi sensijaan kyllä taistelee peitsitaktiikan kaikkien sääntöjen mukaan.¹⁰⁾

Olen löytänyt peitsimiehen kuvan, joka on vähintään Bayeuxin verhon ikäinen (Kuva 10.). Se on kirjamaalaus eräässä Saint-Severin luostarissa aikoinaan säilytetyssä apokalyptisessa käsikirjoituksessa. Plakaattimaisen kirjavaksi väritetty codex on nyt Pariisin Kansalliskirjastossa (Ms. lat. 8878.)¹¹⁾. Teos itse sisältää kommentaareja Johanneksen ilmestykseen ja on ne sepittänyt eräs Asturiassa Espanjassa elänyt pappi ennen vuotta 785. Saint-Severin kappale on valmistettu apotti Gregorius Montanerin aikana (1028—1072). Eräässä kirjamaalauskuvasa on taiteilijanimi "Stephanus Garsia Placidus". Garsia-

nimi esiintyy tuohon aikaan espanjalaisten herruuteen kuuluvassa Gascognessa, joten ei ole mahdotonta, että codexin illuminaattorikin on ollut espanjalainen.

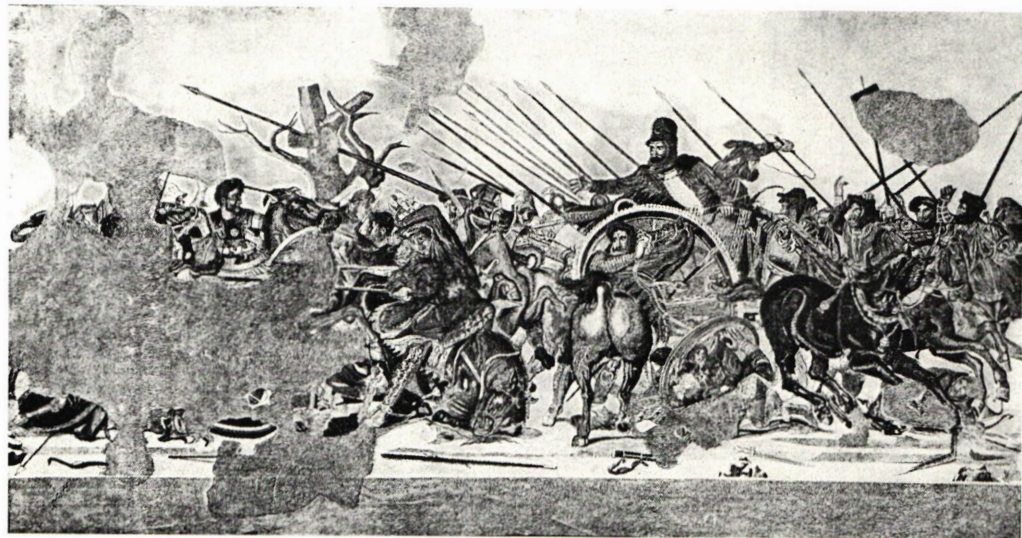
On siis yksi kuva, joka on Espanjan puolelta ja ajoittuu n. vuoden 1100:n vaiheille. Toinen tekijä näyttää olevan espanjalainen mahdollisesti hänkin. Jollei näin olisikaan, espanjalainen vaikutus Saint-Severin kirjamaalaaajiin on otettava huomioon, sillä luostarihan on Gascognessa, joka näihin aikoihin vielä kuului espanjalaisten herruuteen. Normandia, jota "de facto" on pidettävä Bayeuxin verhon valmistuspaikkana ei ole niin ylettömän kaukana sekään mahdollisesta espanjalaisesta vaikutuksesta. Nykyisten tosiseikkojen perusteella näyttää siis todennäköiseltä, että peitsitaktiikan alku länsimaissa on etsittävä jostain espanjalaiselta alueelta Pyreneitten vuoriston molemmin puolin. Espanjalaiset kävivät vuosisadasta toiseen miltei yhtämittaa sotaa maureja vastaan, jotka 700-luvun alkupuolelta lähtien olivat pitäneet hallussaan miltei koko niemimaata. Pyreneitten vuoristo oli se luja "sillanpää" ja tukikohta, josta maurien "vyörryttäminen" oli jo varhain alkava, ja joka vihdoinkin monen vuosisadan ponnistusten tuloksena päättyi v. 1492. Espanjalaisista kehittyi taitavia sotureita, mutta tämä ei sinänsä selitä peitsitaktiikan syntymistä. Esitän oletuksen, että eikö sittenkin saattaisi olla mahdollista, että espanjalaiset eivät ole taktiikan keksijöitä, vaan oppineet sen maureilta. Oletan samalla, että taktiikka on ollut tunnettu kautta koko muhamettilaismaailman. Tätä ehkä tukisi se seikka, että toisen ristiretken (1147—49) jälkeen uusi taistelutapa nopeasti omakuttiin kaikkialla Euroopassa. Suurusuuntainen retki päättyi niin poliittisesti kuin sotilaallisesti täydelliseen tappioon. Vihollinen osoittautui ylivoimaiseksi ja nimenomaan juuri

sen ratsuväki. Ensimmäisen ristiretken aikana tilanne oli kokonaan toisenlainen. Alakynnessä olevalta viholliselta ei niinkään lainattu uusia taistelutapoja. Mutta nyt saattoi aika olla kypsä siihen.

Olettamukseni islamin kansain mahdollisesta peitsitaktiikan käyttämisestä ei perustu aivan tyhjälle.

Persialaiset parttilaisten kuninkaidensa johdolla muodostivat idässä sen muurin johon Rooman legioonain hyökkäysten oli kerta toisensa jälkeen kilpistytävä. V. 226 Persiassa pääsi valtaan kiihkouskonnollinen suuntaus. Parttilaisen hallitsijasuvun tilalle tulivat sassaniidit. Persiasta muodostui täten entistä vaarallisempi Rooman vihollinen. Läheltä Persepoliksen muinaista kaupunkia on löydetty kallioonhakattuja korkokuvia, joissa peitsitaktiikka esiintyy jo täysin kehittyneenä. Kuvat ajoitetaan 200-luvun lopulle ja arvellaan niiden esittävän roomalaisten ja persialaisten välisiä taisteluja.¹²⁾ (Kuva 11.) Sassaniidilaisissa metsästyskuvauksissa saattaa huomata samoin pitkän työntöpeitsen käyttelyä nelistävän ratsun selästä.¹³⁾ V. 636 Persian valta kukistui muhamettilaisten valloittaessa maan. Tuntuisi näin ollen mahdolliselta, että muhamettilaiset ovat voineet omaksua peitsitaktiikan juuri persialaisilta.

Taktiikan alku näyttää palautuvan vieläkin vanhempiin aikoihin. Pompeijistä on löydetty kuuluisa mosaiikkikuva (Kuva 12), joka esittää Issoksen taistelua, jossa Aleksanteri Suuri löi Persian joukot v. 333 e.Kr.¹⁴⁾ Taisteluesityksessä Aleksanterilla on pitkä ratsupeitsi, jonka hän selviää vastustajansa kupeeseen. Yhdellä Aleksanterin miehistä on samoin peitsi, mutta ennenkaikkea persialaiset ovat aseistetut pitkin ja vahvoin ratsupeitsin. Ne ovat tosin kaikki ehkä mosaiikin taisteluvaikutuksen tehon li-

*Kuva 12. Aleksanterintaistelu. Mosaiikkikuva Pompeijista.
The battle of Alexander. Mosaic in Pompeii.*

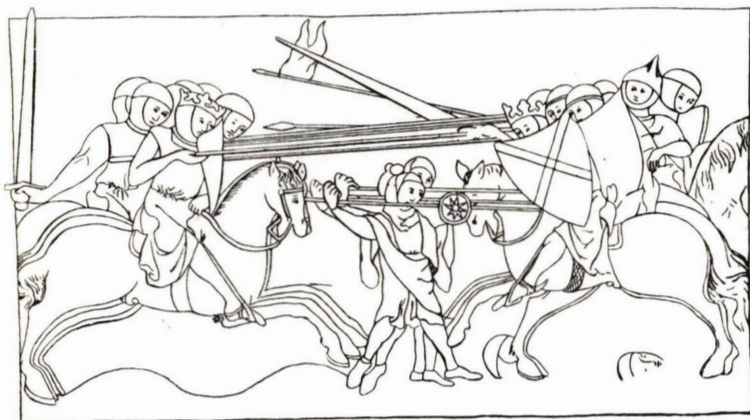
Kuva 13. Osa ns. Aleksanterin sarkofagia. Hellenististä työtä
Sidonista.
A part of the so-called Alexander's sarcophagus. Hellenistic work
from Sidon.

säämiseksi enemmän tai vähemmän vinoisti pystyssä eteenpäin. Oli miten tahansa keihäät ovat niin pitkiä ja järeitä, ettei niitä voi pitää muunlaisina kuin todellisina ratsupeitsinä. Mosaiikki on mahdollisesti vanhan hellenistisen esikuvan mukaan tehty. Vesuviuksen tuhka hautasi sen alleen v. 79 j.Kr. Toiselta puolen voi olettaa, että taiteilijalla on saattanut olla ainakin taistelutapojen kuvaamiseen nähden vaikutusta omasta ajastaan. Sen ajan persialaisten ratsumiesten esittäminen mosaiikissa olisi varsin luonnollista. Edellinen parttilaissota oli juuri käyty (58—63). N. vuosisataa varhemmin Marcus Antonius oli kärsinyt verisen tappion persialaisia vastaan taistellessaan. Roomalaisille oli karvain kuitenkin Crassuksen retken (53 e.Kr.) muisto. Silloinhan armeijaa kohdannut tuho oli miltei täydellinen.

Kuulusissa Aleksanterin sarkofaagissa on¹⁵⁾ myös kuvattu Issoksen taistelu (Kuva 13.). Se on varhaiselta hel-

lenistiseltä ajalta, siis varsin läheltä itse taistelun aikoja. Kompositiossa on paljon yhteistä, nimenomaan aiheessa Aleksanteri surmaamassa keihäällään persialaista soturia (persialainen kuninkaallinen prinssi?). Mutta veistoksessa ei Aleksanteri käsittelekään pitkää ratsupeistä vaan vanhakantaista heittokeihästä. Tosin itse keihäs on korkokuvasta hävinnyt, mutta oikean käden asento ei oikeuta muunlaiseen tulkintaan. Tämä seikka mielestäni voi todistaa sitä, että Pompeijin mosaiikissa on myöhempien parttilaissotien vaikutusta. Mosaiikki näyttää lopuksi, että peitsitaktiikka on ollut tunnettu jo ainakin kaksi vuosituhatta. Onko se ollut noista ajoista lähtien yhtämittaa käytössä sassaniidien jälkeen myös muhamettilaisessa maailmassa ja sitä tietä tullut tutuksi ja omaksuttu Eurooppaan suunnilleen vuosien 1050—1150 välisenä aikana on vastaisen tutkimuksen selvitettävä.

Palatkaamme vielä heittokeihäeseen. Jalkaväen aseena se näyttää pysytelleen käytössä ainakin paikoitellen 1300-luvulle asti kuten oheinen kuvamme (Kuva 14.) osoittaa, ehkäpä myöhempäänkin.¹⁶⁾ Mutta raskasaseisten ritarien tärkeimmiksi suojarusteiksi tulivat somu-, liistake- ja vihdoin (1300-luvun alkupuolelta lähtien) lujat levypanssarit. Niihin jalkamiehen kevyt heitto- ja iskukeihäs ei enää pahastikaan pystynyt. Tilalle alkoivat tulla vähitellen lujavartiset *tanko*aseet, joissa pistävien ja viiltävien teräin yhteyteen oli tavallisesti yhdistetty sakaroita ja koukkuja panssaroidun ratsumiehen tempaamiseksi alas satulastaan. Näiden hilpareiden, pertuskain ja sen semmoisten aseiden keksimisessä väitetään sveitsiläisillä vaupussotureilla 1300-luvun lopulla olleen oma tärkeä osuutensa. Jalkaväen keihäs ei sekään hävinnyt kokonaan. Se oli vain muuttunut jalkaväen "piikiksi", joka vanhaan heit-

Kuva 14. Taistelukuva "Kuningas Offan kronikasta".

J. Struttin mukaan.

A battle picture from the "Chronicle of King Offa", After J. Strutt.

tokeihäeseen nähden oli sängen kömpelö ase. Ne saattoivat kasvaa pituutta vallan tavattomasti. Vaikeasti hallittava ja samalla helposti torjuttava oli 5—6 m:n pituinen piikkikeihäs. Ratsuväkihyökkäystä vastaan tällaiset alapäästään vinottain maahan tuetut keihäät soivat tiheään sulloutuneille jalkamiehille melkoista suojaa. Kun sitten vihdoin 1600-luvun lopulta lähtien opittiin muskettiin kiinnittämään pistin, ikivanhan keihään satu alkoi olla lopussa. Tosin se lansiäärien ja ulaanien peitsinä ja kasakkain piikkkeinä eli vielä ensimmäisen maailmansodan päiviin asti, mutta kulttuurikansain sota-aseena se on enää vain historiallinen muisto. Vanhaa keihästä käyttelivät sentään vielä monet luonnonkansat samaan tapaan kuin heidän ja miksei meidänkin esi-isämme jo kymmeniä tuhansia vuosia sitten, nimittäin heitto- ja iskukeihäänä. Elinvoimainen

Kuva 15. Peitsimies (?) Geronan apokalyptisessä käsikirjoituksessa (n. 975).
A lancer (?) in the apocalyptic manuscript of the Gerona (ca 975).

heittokeihäs on vielä hylkeenpyytäjän harppuuni. Se on kuitenkin erikoisase, jolla on takanaan oma, jo yli 10 vuosituhatta pitkä historia. Kalpea muisto jalosta heittokeihästä, yhdestä ihmiskunnan kehityksen tärkeästä ja pitkäaikaisesta apuneuvosta on enää oikeastaan meillä vain sangen omalaatuisen näköiseksi muuttunut urheilukeihäs.

Lisäys:

Kun edelläoleva jo oli ehditty laoto kirjapainossa sain käsiini Wilhelm Neussin teoksen *Die katalanische Bibelillustration um die Wende des ersten Jahrtausends und die altspanische Buchmalerei* (Bonn und Leipzig 1922.). Kirjassa esitetty kuva-aineisto todistaa, että olettamukseni peitsitaktiikan mahdollisesta espanjalaisperäisyydestä on nähtävästi oikeaan osunut. N.s. Gironan apokalyptisessa käsikirjoituksessa on kuvattuna keihäsmies, joka käsittelee asettaan kutakuinkin samaan tapaan kuin raskasta ratsu-

peistä (Kuva 15). Kirja ajoitetaan vuoden 975:n vaiheille. (Neuss, t. 56, k. 193 ja siv. 66.). Saint Pere de Roda'n ja Santa Maria de Ripoll'in raamatuissa on kummassakin peitsimiesten kuvia. Asetta puristetaan lujasti kainoloon ja hyökätään parvena peitset tanassa (Neuss, t. 28, k. 89 pa t. 45, k. 132 sekä s. 28.). Rodan raamattu on ehken n. vuoden 1000:n vaiheilta ja Ripollin sitä hieman nuorempi. Suoranaisia ratsuväkitaisteluja, jossa miehet peitset tanassa syöksyisivät vastustajansa kimppuun, ei esityksissä ole, mutta joka tapauksessa keihäiden käsittelyssä on selvästi myös peitsitaktiikkaan vivahtavia piirteitä.

LÄHDESELOSTUS:

1) Iliaan säkeet lainatut *Sakari Pälsin* kirjoituksesta "Muistokirjoitus keihäälle" (Sukupolvien perintö, s. 168.). Peitsi-sanan tilalle on säkeisiin sijoitettu keiho, keihäs.

2) *O. Dahm* on esittänyt kirjoituksessaan *Das Pilum* (*Bonner Jahrbücher* XCVI. Bonn 1895, s. 226—.) laajan ja perusteellisen kuvauksen tästä mielenkiintoisesta aseesta.

3) *L. Lindensmit*, Handbuch der deutschen Alterthumskunde. *Braunschweig* 1889, s. 181.

4) *C. Engelhardt*, Nydammossefund. *København* 1865, t. XI.

5) Näistä vaikutteista katso tarkemmin *H. Salmo*, Die Waffen der Merovingezeit in Finnland. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XLII. Helsinki. 1938.

6) Muistokirjoitus keihäälle, s. 170.

7) Yhtenä esimerkkinä mainitsen vain erinomaisen kuvan teoksessa *Die Kunst des alten Orients* k 544 (Propyläen—Kunstgeschichte). Se esittää assyrialaista ratsumiestä ja on 600-luvulta e. Kr.

8) *Julius Schwietering*, Zur Geschichte von Speer und Schwert in 12. Jahrhundert. (Mitteilungen aus dem Museum für hamburgische Geschichte No 3.)

9) *Paul Post*, Wann ist der Teppich von *Bayeuj* entstanden? (Zeitschrift für historische Waffen und Kostümkunde 12. Berlin 1929—1931, s. 64—.

10) *Paul Post*, em. kirjoitus.

- 11) *Richard Haman—Mac Lean*, Frühe Kunst im westfränkischen Reich. Leipzig. Beschreibendes Verzeichnis der Abbildungen s. II.
- 12) *Friedrich Sarre*, Die Kunst des Alten Persien. (Die Kunst des Ostens V. Berlin 1922.), s. 41 ja kuvat 82—83.
- 13) *Smirnov*, Восточное серебро. *Petersburg* 1909, t. XXXIV k. 62—63.
- 14) *Anton Springer*, Handbuch der Kunstgeschichte I. *Leipzig* 1915, s. 372.
- 15) *Anton Springer*, e.m.t. s. 372.
- 16) *J. Leppäaho*, Nousiaisten kultaiset kilven osat. Suomen Museo 1937, s. 63.

SOME FACTS ABOUT THE JAVELIN AND THE ORIGIN OF LANCING TACTICS

At first the investigator deals with the javelin. He finds that the hurling took place over the shoulder and thus accordingly with one hand. The javelin was handled so that the left forefinger and the thumb acted as a "steering fork" and the right hand, holding on to the shaft, hurled the javelin towards the goal close at hand, which perhaps usually was big game (Fig. 1). The author establishes that according to old poems the hurling of the javelin was an important old Finnish military training game. The purpose was to attain as great a piercing force as possible. Then the investigator treats the Roman pilum and the Frankish angon. During the Merovingian dynasty (ca. 550—800) the Finnish angons were true national weapons, which had no parallel e.g. in Scandinavia. In these Finnish weapons a direct central-European influence is apparent, a phenomenon, which has an equal even in the other weapon material of that time. The Finnish investigator Sakari Pälsi found that the barrels of the iron-age weapons were so thin (19—22—23 mm) that they must have been javelins. Using weapons of that type the enemy could not be attacked with two hands. Consequently the picture of the Finnish bear hunter by Acerbi does not represent the old Finnish age. The Finnish spear of the 1700's used in bear hunting had already deteriorated to an awkward shaft weapon. The northern European javelins of the iron age were manipulated with two hands, but the hurling regularly took place with one hand.

Some book paintings of the latter part of the mediaeval age show infantry men hurling the spear which is pressed against the armpit. The writer is of the opinion that the painters were not acquainted with practical military life, and they borrowed the handling of the lances from the cavalry men.

The oldest manner of the cavalry men to handle the javelin was to hurl it in the same way as the infantry men. The tapestry of Bayeux is a splendid example of tactics of this type and at the same time the most recent of its kind (1077?). The origin of the lancing tactics of the mediaeval knight still remains unsolved. Schwietering found that a change took place in Germany between 1130—1170 (Roland's Song; Veldeke's Eneide). Paul Post discovered a northern Spanish monument from ca. 1100 in which lancing tactics is fully developed. He believes that the first signs of tactics of this type appear in the tapestry of Bayeux. The author of the present article found the oldest known picture presenting the handling of the lance. It is a miniature in the apocalyptic manuscript of the Saint Severus cloister near the present Spanish border. The book was made during the time of Gregorius Montanerus (1028—1072). Owing to Spanish features in the oldest lancing tactics pictures the investigator considers that Islam, the weapons of which are very little known, is the place of origin of lancing. The author is also of the opinion that the Mohammedans obtained their tactics from the Sassanidae. This is clearly revealed by the monuments from the end of the 200's. These tactics are also to be seen in the famous "Alexander's mosaic" discovered in Pompeii. The writer presupposes that although Hellenistic painting was the model for the mosaic it may, as to armament, portray the Parthians of his days, the most dreadful enemy of Rome. The original Hellenistic "Alexander's sarcophagus" shows the old-fashioned way of hurling the javelin.

The lancing tactics of knights with reavy bulwark quickly displaced the old javelin. Some examples of its use as the weapon of infantry men during the 1300's still exist.

A d d e n d a.

Vide: Wilhelm Neuss, Die katalanische Bibelillustration um die Wende des ersten Jahrtausends pl. 56, fig. 193; pl. 28, fig 89 and pl. 45, fig. 132.